

Ο ορφικός αφηγηματικός τρόπος

ΕΛΕΝΗΣ ΛΑΔΙΑ: Ωρογραφία. Διηγήματα, Αθήνα, Καστανιώτης, 1990. Σελ. 280.

Η Ελένη Λαδιά είναι, ίσως, ένας από τους ελάχιστους συγγραφείς που παραμένουν προσηλωμένοι, πολλές φορές μέχρι τα όρια του φανατισμού, σε έννοιες όλο και πιο δύσκολες για την εποχή μας και οι οποίες περικλείουν μέσα τους αξίες, όπως τα φυλετικά χαρακτηριστικά, τις παραδόσεις και την εν γένει πολιτισμική κληρονομιά του τόπου μας. Η λογική της θεματογραφίας της και ο τρόπος ανάπτυξης των θεμάτων της ξεκινούν πάντα από τις σταθερές αυτές αρχές. Βέβαια, δεν τα δηλώνει όλα αυτά με έναν τρόπο υπονομευτικό, δηλαδή κατηγορηματικά και απερίφραστα. Τα υπαινίσσεται εντέχνως και τα προβάλλει μέσα από μια διαθλαστική γλωσσική πρόταση και μια παραβολική καλλιέργεια του ύφους της.

Η Ελένη Λαδιά είναι πρώτα απ' όλα ένας διανοούμενος που στοχάζεται. Η σκέψη της είναι διαποτισμένη από μια βαθιά προβληματική, που δεν αμβλύνεται ακόμα και όταν εκφράζεται με μια λυρική πύκνωση. Ως συγγραφέας έχει έναν τρισυπόστατο τρόπο λειτουργίας, που μεταφέρει στο γραπτό λόγο τις αγωνιακές καταστάσεις κάθε σκεπτόμενου ανθρώπου, που θέλει να διεισδύσει μέσα στο άλγος της ύπαρξης.

Κοιτάζοντας πάντα απαρσάλευτα προς το μέλλον, αναζητά το παρελθόν, για να λύσει τα προβλήματα της αυτογνωσίας του παρόντος. Το παρόν την ερεθίζει δημιουργικά, της αφαιρεί, αλλά και τις προσδίδει δυνάμεις με το υπαρξιακό του άγχος. Το μέλλον, όμως, την ελκύει μεταφυσικά και για να το ανιχνεύσει επιστρέφει μ' ένα λυρικό ορφισμό στο παρελθόν ή, και αντιστρόφως, μέσω των πραγματολογικών και μυθολογικών στοιχείων του παρελθόντος, αναζήτα τις αυταπάτες και τις δυνατότητες του μέλλοντος.

Βασική προϋπόθεση της λειτουργίας αυτής είναι η δυνατότητα στοχασμού και ο στοχασμός είναι το θεμελιώδες φαινόμενο της γλώσσας. Η Ελένη Λαδιά ανάγει τη γλώσσα σε πρωταρχικό εργαλείο, όχι μόνο για τις ανάγκες της γραφής, αλλά και ως μέσον στήριξης της ιερής της προσήλωσης προς το πολιτισμικό παρελθόν. Η ποικιλία των γλωσσικών της τύπων ανατρέχουν πίσω στην αρχαιότητα, όχι μόνο για να αποδεσμεύσουν πλατύτερες σημασίες και, με τον τρόπο αυτό, να διευρύνουν τον ίδιο γλωσσικό κώδικα, αλλά και να πλουτίσουν τις αντιλήψεις μας πάνω στις ειδικότερες έννοιες των πραγμάτων.

Από πρακτικής σκοπιάς η συνεισφορά της Ε.Λ. στη γλώσσα είναι μεγάλη. Η σημερινή «εκπόρνευση του λόγου», όπως δηλώνει ο Νάσος Βαγενάς σε μια του συνομιλία¹, δεν είναι ένα φαινόμενο χωρίς συνέπειες, ακόμα και για τη γλώσσα της λογοτεχνίας. Ο «λεκτικός πληθωρισμός», παρατηρεί ο Νάσος Βαγενάς,²

(διαφημίσεις, ραδιόφωνα, τηλεοπτικά δίκτυα, έντυπα) κάνει τις λέξεις να χάνουν την αξία τους, να παλιώνουν πολύ πιο γρήγορα απ' ό,τι σε κάθε άλλη εποχή.

Αυτό το πάλιωμα της γλώσσας η Ε.Λ. προσπαθεί να το αποτρέψει, ανατρέχοντας στους συγγραφείς της αρχαιότητας. Τα αποσπάσματα πολλών από τους αρχαίους αυτούς συγγραφείς επενεργούν και ως αφετηρίες καταδύσεων σε σκοτεινούς συλλογισμούς, που εξυπηρετούν με τον ορατό μύθο της πεζογράφου, αλλά και επιφέρουν συνειρμικές συγκρίσεις με το εύρος του στοχασμού από εποχή σε εποχή.

Παράλληλα, η γλώσσα στην Ε.Λ. με τις αναγωγές της στις ρίζες του φιλοσοφικού διαλογισμού, παίρνει και μια διάσταση μαγικής δυναμογένειας, τόσο μέσα στο κείμενο με κατεύθυνση προς τον αναγνώστη, όσο και μέσα στην ίδια την ανθρωπολογική διάσταση της συγγραφώς. Για να χρησιμοποιήσω μια σκέψη του Κάρλ Γιάσπερς³ «ανακύπτει μια νέα αναστροφή με τις λέξεις ως μυστικές, πρωταρχικές δυνάμεις, η ισχύς των οποίων πρέπει να φανερωθεί μέσα από ένα πραγματικό ή εικαζόμενο αρχαϊκό νόημα». Η γλώσσα, δηλαδή, υποβάλλει και υποβάλλεται σε μια δραματική δραστική δύναμη, που φτάνει μέχρι τη δεισιδαίμονη πίστη στη λεκτική μαγεία.

«Ένα εξάμηνο τώρα απασχολεί τη σκέψη μου ένα ορφικό αποσπασμάτιο. Και εγώ που τρελαίνομαι κυριολεκτικά με τα' αποσπάσματα, αφού αφήνουν πάντα ανοικτά περιθώρια, για να συμπληρωθούν με τις όποιες υποκειμενικές μας σκέψεις, που πάντοτε οι καημένες, φιλοδοξούν ν' αποκτήσουν το κύρος ενός αξιώματος, εγώ, επαναλαμβάνω, που μεθώ με τα αποσπάσματα, κόλλησα σαν νυχτοπεταλούδα σε λαμπογυάλι, προσπαθώντας να επισημάνω το κρυφό νόημα της ορφικής σκέψης. "Εκτη δ' εν γενεά καταπαύσατε κόσμον αιοδής" ...Ποια να είναι η έκτη γενεά; Ποιο το κοσμικό τραγούδι; Και ποιοι και γιατί να τα σταματήσουν;

(Ωρογραφία/Το δωμάτιο)

Η τρισυπόστατη θεώρηση ακολουθεί την Ε.Λ. στην αναζήτηση της θεματογραφίας της, καθώς και στη μέθοδο, την οποία εξαντλεί. Κατ' αρχάς ο προβληματισμός της είναι οντολογικός. Με βάση τη συνθήκη αυτή ξεκινούν οι οποιοσδήποτε αφηγηματικές της αναζητήσεις. Οι τρεις υποστάσεις του λόγου της που φανερώνονται εδώ έχουν σχέση με τον τριαδικό χαρακτήρα του όντος. Το θεϊκό στοιχείο, που ενυπάρχει ως ακατάλυτο σπέρμα μέσα στο ον, το χθόνιο έρεβος που το ακολουθεί, ως ακατάσχετη εντροπία που προσπαθεί να το παρασύρει και να το απαλείψει, και η κοσμολογική αρμογή, που εμπεριέχεται στη γενεσιουργική προοπτική του όντος, συνθέτοντας τις αντίρροπες δυναμικές του. Όλα τα στοιχεία αυτά είναι υπό αίρεση, επιζητούνται δηλαδή και εκλαμβάνονται ως παραδεκτά, εφόσον δεν καταρριφθούν κάποια στιγμή, σε κάποια άλλη φάση του στοχασμού.

Ο χρόνος έχει τη μέγιστη σημασία στην περιπέτεια της οντολογικής αναζήτησης. Σηματοδοτεί την επ' αόριστο αναβολή, στην οδύσσεια της επιστροφής σε μια ξεχασμένη και, διακαώς νοσταλγούμενη, απελπισμένη πατρίδα.

«Έπαιζα πεντόβολα με το παρελθόν μου... έπλεκα πουλόβερ με το μέλλον μου» αφηγείται η Ε.Λ. στο «Χάλκινο ύπνο», βλέποντας με μια τρομακτική διαύγεια και προς τις δυο αντιληπτές κατευθύνσεις του χρόνου. Και προσπαθώντας μέσα από τη Γνώση σε συνθέσει ολοκληρωμένο πρόσωπο του αφηγητή, αναλογίζεται:

«Μονάχα μια στιγμή επιτυγχάνεται η ενότητα. Σ' όλη μας τη ζωή είμαστε αποσπάσματα, άγνωστα μεταξύ μας».

Είναι φανερή αμέσως η προέλευση της σκέψης αυτής. Θυμίζει τον κόσμο της διχόνοιας, σύμφωνα με τη θεώρηση του Εμπεδοκλή,⁴ μέσα στον οποίο μόνο τα ομοειδή σώματα ενώνονται, ενώ το νείκος (η εντροπία θα λέγαμε σήμερα) προκαλεί το διαχωρισμό του κάθε ανόμοιου. Η ένωση των ανόμοιων γεννάει τον πόνο, γι' αυτό και ο Εμπεδοκλής θρηνεί και μοιρολογεί για τον ασυνήθιστο αυτόν τόπο, όπου ένα πλήθος δαιμόνων αγωνίζονται μεταξύ τους. Μερικοί από τους δαίμονες του Εμπεδοκλή, όπως η Ασάφεια, η Φυσώ (φύση) και η Φθιμένη (φθορά) εξακολουθούν να ταλανίζουν τον κόσμο μας ακόμα.

Η προσωκρατική φιλοσοφία μαγεύει την Ελένη Λαδιά και ανακαλείται μέσα σε κάθε της στοχασμό, ως σπίθα θρησκευτικού ενστίκτου, που συνδέεται όμως άμεσα και με τις επιστημονικές εξηγήσεις. Είναι «σαϊτιές φωτός προς την αιώνια επιστροφή, σε φυσιογνωμίες που δίνουν το κλειδί του μυστηρίου του παρόντος», όπως αισθανόταν ο Ρομαίν Ρολλάν,⁵ ο οποίος δήλωνε ότι δεν εννοούσε να «στεγασθεί πίσω από τους τοίχους ενός μοναστηριού ή στα περιχαρακώματα ενός ρασιοναλισμού, απέναντι στο απειλητικό αίνιγμα του κόσμου, στο οποίο ήθελε να συμμεθέξει ο άνθρωπος χωρίς να γνωρίζει το δρόμο».

Η Ελένη Λαδιά προσβλέπει στο άπειρο. Είναι η αρχή του Αναξίμανδρου,⁶ σύμφωνα με την οποία τα πάντα προέρχονται και αναγκαστικά ξαναγυρίζουν σ' αυτό. Το άπειρο είναι η διάσταση του Θεού. Έννοιες ταυτόσημες από πολλές απόψεις. Μια ταυτότητα που συνδέεται με μαθηματική αλήθεια, αλλά και διαισθητική λογική. Και «το κριτήριο αποδοχής μιας απόφασης», κατά τον Φρανσουά Λυοτάρ,⁷ είναι πάντα «η τιμή της αλήθειας της».

Στην «Ωρογραφία» η Ε.Λ. υποδύεται αφηγηματικά μια ποικιλία ηρώων. Συγγραφείς και απλά καθημερινά πρόσωπα, μέσα από ιδιαίτερες θεωρήσεις του κόσμου, προσπαθούν να ανιχνεύσουν το «θείο», το μέγα μυστήριο του σύμπαντος, ενώ στην πραγματικότητα δεν κάνουν άλλο από το να προσπαθούν να ανιχνεύσουν τον εαυτό τους. Το «γνώθι σ' αυτόν» είναι η έσχατη γνώση, η πύλη που οδηγεί διάπλατα στο σύμπαν, ο δρόμος που ενώνει τα όμοια και απομακρύνει τα ανόμοια. Πολλά πρόσωπα στα διηγήματα της Ε.Λ. και, κυρίως, στο «Σχιζοφρενικό Θεό» επιτάσσουν και το πρόβλημα αποδοχής αυτού του κόσμου που μας περιβάλλει. Η μη αποδοχή όμως του κόσμου δεν φτάνει ποτέ στα όρια μιας δραματικής απόρριψης, αλλά παραμένει μέσα στα πλαίσια μιας θεωρητικής αυταρέσκειας και μιας

συγκατάβασης, καθώς θέλει το παράλογο του κόσμου να το χρεώνει στη θεία ταραχή και την καλή λειτουργία του κόσμου στη διαύγεια του θεϊκού ματιού.

Η συμπαντική προοπτική, το κοσμολογικό δέος, καταυγάζει μυστηριακά πάνω από κάθε ιδιαίτερη θεώρηση, είτε αυτή είναι η πίστη, η αθεΐα, είτε η μαγεία και η ειδωλολατρία. Κάθε οπτική συνιστά την ίδια απόπειρα επισήμανσης της μυστικής και ανεξιχνίαστης «ενότητας του κόσμου» (Παρμενίδης),⁸ που διαφεύγει κατά τρόπο τραγικό από τις αντιληπτικές ικανότητες του ανθρώπινου νου.

Ο Νίτσε⁹ θαύμαζε τη «φαρμακερή δεινότητα» του Εμπεδοκλή, όταν περιέγραφε ότι «η ενιαία σύλληψη, το παν, δεν προορίζεται να ιδωθεί, ούτε να ακουσθεί από τους ανθρώπους, ούτε να γίνει καταληπτό από τη νόηση».

Η Ελένη Λαδιά προτείνει την ολότητα των διαφορετικών εκδοχών μέσα από ένα και μόνο σημείο. Ότι όλες φλέγονται από τη βαθιά επιθυμία να προσεγγίσουν τη συμπαντική πατρίδα. Αρχετυπικά και άλλα προσωπικά σύμβολα, συμβάντα της μυθολογίας και σύγχρονα περιστατικά χρησιμοποιούνται για να βρεθεί το μυστικό κλειδί, που θα δώσει άλλη διάσταση και άλλη αξία στην καθημερινή ζωή.

Στη «Γυάλινη σφαίρα», ένα από τα 15 διηγήματα της Ωρογραφίας, όπου συναντάμε τη μαγική λειτουργία ενός μαθηματικού κοσμοειδώλου, η ηρωίδα πανικοβάλλεται από την ιδέα της μικρογραφίας του σύμπαντος, που συμβολίζεται από τη γυάλινη σφαίρα και που αντιστοιχεί με την ομιχλώδη σφαίρα της ανθρώπινης νόησης, γεμάτη από τις παγίδες που υφαίνουν οι αράχνες του ανθρώπινου μυαλού. Η «γυάλινη σφαίρα» διακωμωδεί ασυναίσθητα και τον αφελή και γεμάτο στατική απλοϊκότητα Ουέλς («Το κρυστάλλινο αυγό»), ενώ ξεπερνάει σε υπαρξιακή ένταση και τα λαμπερά παραμύθια του Ραίη Μπράντμπερυ.

Η Ε.Λ. χρησιμοποιεί τα ουράνια θέματα μέσα από τις μυστηριακές καταβυθίσεις της θρησκευτικής πίστης, αλλά και το σύνδρομο του πηλού, το εκ του χοός όνειρο, όπως ανθίζει μέσα από την ψευδεπίγραφη βεβαιότητα της αθεΐας, για να καταδείξει ότι τα στοιχεία της πραγματικότητας, που ορίζουν νομοτελειακά τις ανθρώπινες σχέσεις, τόσο προς αλλήλους, όσο και προς τον εαυτό τους, είναι τα ίδια μέσα σε κάθε άνθρωπο. Ούτε η σκεπτικιστική διάθεση, ούτε η απολυτότητα του αγνωστικισμού, ούτε η υλιστική αδιαφορία και, πολύ περισσότερο, ο ζήλος του ιδεαλισμού μπορούν να εκτρέψουν τον άνθρωπο από την προδιαγεγραμμένη του πορεία. Ρωγμές υπάρχουν καθ' όλη τη διαδρομή, αλλά μόνο για να αισθανθούν οι προικισμένοι μια άλλη πράξη της δημιουργίας, το πολύ – πολύ να την κατονομάσουν, όχι όμως και να τη ζήσουν.

Έτσι, η πραγματικότητα που αναδύεται μέσα από κάθε τέτοιο αφηγηματικό πρότυπο, αποκαλύπτει πως η ανθρώπινη φύση λειτουργεί μέσα σε μια μόνιμη φάση έλλειψης και δραματικής αίσθησης του ανολοκλήρωτου. Η Βαρλαάμ, ηρωίδα του «Μαύρου Ερμή», μετενσαρκώνεται μέσα στον «Τεθλασμένο δρόμο» της

«Ωρογραφία» για να διεκδικήσει και πάλι, έστω και σ' ένα φανταστικό πεδίο, την παράδοξη φύση του άλλου φύλου. Η Ε.Λ. προσφέρει τα επίπεδα του χωροχρόνου ως μυστικές κρυψώνες, μέσα στις οποίες μπορεί ο άνθρωπος να κρύβεται και να αποφεύγει – μια φαινομενική αυταπάτη – τους καθημερινούς του εφιάλτες, που δεν είναι άλλοι παρά ο φόβος και ο τρόμος του να παραδεχτεί την περατότητα και την εφημερότητά του.

Ωστόσο ο φόβος του συγγραφέα είναι κάτι ανάλογο με τον Τρόμο του Κενού στη βυζαντινή ζωγραφική. Είναι ο φόβος του κενού, που «συμβολίζεται με την κατάλευκη σαν γλάρο κόλλα της γραφομηχανής» (Ωρογραφία/Δίδυμον διήγημα) και η οποία πρέπει να γεμίσει με την ουσία του ανθρώπινου κενού, του βωβού πόνου της υπαρκτικής δίψας, που ωθεί τον άνθρωπο να ελπίζει και να επικρέμεται πάνω απ' όλες τις πιθανές υποδοχές της θλίψης του.

Η Ελένη Λαδιά μας μεταδίδει αυτό το απελπιστικό γάντζωμα, το αβυσσαλέο κράτημα που επιχειρεί ο άνθρωπος από όλες τις «προεξοχές», που προβάλλουν διανοητικά μπροστά του. Η Λαδιά αφήνει τους ήρωές της να παραδοθούν σύγκορμοι και σύψυχοι στην κάθε απαντοχή και, σύμφωνα με τον Κλωντέλ που προτρέπει «μην εφαρμόζεις ποτέ στην αλήθεια μόνο το μάτι, αλλά ό,τι είσαι εσύ ο ίδιος ανεπιφύλαχτα», δίνεται ολοκληρωτικά στην περιπέτεια της ένταξης του ανθρώπου στο ευρύτερο κοσμολογικό περιβάλλον. Επιδιώκει τη σύζευξη των ομοίων στοιχείων του κόσμου, που επιφέρουν την αρμονία και τη μεγαλύτερη δυνατή ελευθερία στο άτομο, ακούσις στις ιστορικές και μυθολογικές επαληθεύσεις του παρελθόντος, στην αγωνία του παρόντος και τη διεπιστημονική ένδειξη των πραγμάτων του μέλλοντος.

ΗΛΙΑΣ ΚΕΦΑΛΑΣ

Σημειώσεις.

1. Νάσος Βαγενάς, «Η εσθήτα της θεάς/συνομιλία'»
2. Νάσος Βαγενάς ο.π.π.
3. Καρλ Γιάσπερς, «Η γλώσσα»
4. Εμπεδοκλής, «Περί φύσεως» - «Καθαρμοί»
5. Ρωμαίν Ρολλάν, «Εμπεδοκλής ο Ακραγαντίνος και η εποχή του μίσους»
6. Αναξίμανδρος, «Περί φύσεως»
7. Φρανσουά Λυοτάρ, «Η μεταμοντέρνα κατάσταση»
8. Παρμενίδης, «Περί το όντος»
9. Νίτσε, «Εισαγωγή στον Εμπεδοκλή»
10. Πωλ Κλωντέλ, «Le porc, Connaissance de l' Est»